

באלהים נעשה-חיל והוא יבוס צרינו:

היבטים לשוניים בפרשת וישלח פד

דקדוקי מילים וחלקם בעלי שינויי משמעות בפרשת וישלח ובהפטרה, ובראשון של וישב

לב ה/יט **לֹאֲדַנִּי**: האל"ף נחה, קרא: לֹדַנִּי וכן בפס' ו **לֹאֲדַנִּי**

לב ו **צֵאן וְעַבְד וְשִׁפְחָה**: טעם טפחא בתיבת **צֵאן**. ו**אֲשִׁלְחָה**: ה"ו קמוצה

לב ח **וַיִּצַר**: ה"ו"ד בצירי

לב יא **קִטְנֹתַי**: הטעם בטי"ת הוא גרש (אזלא גרש) ולא רביעי'

לב יד עליית שני

לב טז **וַעֲרִים**: העי"ן בשוא נח לא בחטף

לב יח **יִפְגְּשֶׁךָ**: ה"ו"ד בגעיא (מתג) ועם זאת הפ"א בשוא נח והגימ"ל אחריה רפויה, לשיטתנו הגימל בקמץ

רחב והשוא בשי"ן הוא נע'. ו**וּשְׁאַלְךָ**: השי"ן בשווא נח, געיה באל"ף והלמ"ד בשווא נע, יש לקרא: וּשְׁאַלְךָ-

לְךָ. **אֲתָה**: פתח באלף, מלעיל. ו**וְלִמֵּי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ**: טעם טפחא בתיבת ו**לִמֵּי**

לב כ **בְּמִצְאָכֶם**: הצד"י בפתח

לב כג **בְּלִילָה הוּא**: תיבת הוּא ללא ה"א הידיעה בניגוד לשתי קודמיה, יש להפריד בין התיבות שלא

יישמע 'ההוא', שאז היא כן מיודעת. ו**וַיַּעֲבֹר**: בזקף קטון³

לב כז **אֲשִׁלְחֶךָ**: געיה בשי"ן!

לב ל **וַיְבָרֶךְ**: מלעיל, וכן כל 'ויברך' שבמקרא

לב לא עליית שלישי

פְּנִיָּאל: לעומתו, לב לב **פְּנִיָּאל**

לב לג **הִירָד**: ה"ו"ד בקמץ ובמלרע.

בְּכַף-יָרֵד: ה"ו"ד בסגול ובמלעיל

לב א **וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת**: טעם טפחא בתיבת ו**וְעַל**

לב ג **וְהוּא עָבַר לְפָנֵיהֶם**: טעם טפחא בתיבת ו**וְהוּא**

לב ד **וַיִּרְץ**: הרי"ש בקמץ (חטוף) קטן

לב ו עליית רביעי

לב י **אֶל-נָא אִם-נָא**: הראשון מוטעם בפשטא טעם מפסיק וכן צריך להישמע. **נָא** השני בטעם אזלא-

קדמא טעם מחבר⁴

לב יג **וּמְתוֹ**: הוא"ו בקמץ

לב יד **אֲתַנְהִלָּה**: הנר"ן בקמץ

לב יט **נְטָה-שָׁם**: געיה בנו"ן.

¹ בשונה מקורן וההולכים בעקבותיו. יש לציין שאין זה מנהג אשכנז-מערב כי לפני היידנהיים לא נהגו כל; הספרדים ועדות המזרח והמערב מעולם לא הטעימו ברביע.

² יש אריכות דברים על זה בגיליון וישלח תשס"ז, כולל תשובת פרופסור יוסף עופר נר"ו. בתורה קדומה בחלק הדקדוק מובאים הדברים באריכות: טיב השווא בשי"ן ולפי זה מה סוג הקמץ, הייתה זאת מחלוקת בין בן אשר לבן נפתלי. לשיטת התימנים, הגימ"ל בקמץ קטן והשי"ן בשווא נח.

³ כך לפי ברויאר ולנינגרד. קורן וחומשים רגילים: וַיַּעֲבֹר.

⁴ הפשטא היא בסוף האות האחרונה במילה בצד השמאלי, הקדמא היא באמצע האות המוטעמת במילה.

קְשִׁיטָה: ש"ן שמאלית

לד א עליית חמישי

יְלֻדָה: הלמ"ד בשווא נע⁵

לד ב וְיַעֲנֶנָּה: היר"ד בשווא נח

לד ז וּבְנֵי יַעֲקֹב: בקדמא ואזלא ולא במונח רביעי⁶. כְּשִׁמְעֶם: השי"ן בקמץ קטן.

כִּי-נִבְלָה: המילה כִּי מוקפת ואינה במונח

לד יא וְאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ: תיבת וְאֲשֶׁר במרכא ולא דרגא

לד כא וַיֵּשְׁבוּ וַיִּסְחָרוּ: וא"ו החיבור בשווא נע, לשון עתיד. נִקְחָ-לָנוּ: הגעיה בקר"ף ולא בנר"ן

לד כט שָׁבוּ: הטעם בב"ת מלרע⁷

לד לא הַכְּזוֹנָה: הכ"ף רפויה ובשווא נח

לה א בְּבִרְחָךְ: הבית בקמץ חטוף (קטן) והר"ש בשווא נח⁸

לה ה וַיִּסְעוּ: אתנח בראש פסוק, על הקורא לקרוא את האתנח ללא הכנה של מרכא טפחא (מאריך טרחא)

לה ב בְּתַכְכֶּם: כ"ף ראשונה בשווא נע ולא בחטף

לה ג וְאֶעֱשֶׂה-שָׁם: העמדה קלה באל"ף למנוע הבלעת העי"ן החטופה

לה ו הוּא וְכָל-הָעַם אֲשֶׁר-עִמּוֹ: טעם טפחא בתיבת הוּא

לה יב עליית ששי

לה יז אַל-תִּירְאִי: הטעמה משנית בת"ו והר"ש אחריה בשווא נע (לשון יְרָאָה ולא ראייה)

לה יח קָרָא-לֹו: געיה בקר"ף

לה כ קִבְרַת-רְחֵל: געיה בב"ת

לה כב וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת-בְּלֵהָהּ פִּילֶגֶשׁ אֲבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל: יש לקרא: וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן

וַיִּשְׁכַּב אֶת-בְּלֵהָהּ פִּילֶגֶשׁ אֲבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל⁹

לה כג וַיְהוֹדָה: הוא"ו בחירק מלא ואין להשמיע שווא נע ביר"ד

לה כט וַיֵּאָסֶף: במלעיל וכן הדבר בכל המקרא כולו (במובן מיתה)

לו ג בְּשִׁמְתָּ: הקמץ בב"ת הוא רחב, והשווא בשי"ן נע, כן הדבר גם בהמשך הפרק

לו כ עליית שביעי

לו כה-כו דִּשְׁן- דִּשְׁן: כאשר הדל"ת בחירק חסר, השי"ן בחולם וכאשר הדל"ת בחיריק מלא, השי"ן בקמץ

לו לא מְלֻד-מְלֻד: למ"ד ראשונה בקמץ קטן

לו לג מִבְּצָרָה: הבי"ת בקמץ קטן

לו לו שְׁמֵלָה מִמְשָׂרָקָה: בשתי התיבות השי"ן שמאלית

לו מ מפטיר

⁵ הקורא בנח (בקריאה המשווה קמץ לפתח) משבש את משמעות הכתוב

⁶ לדעת ברויאר התחלף לדפוס ונציה הטעמת פסוק זה בהטעמת פס' כז בְּנֵי יַעֲקֹב.

⁷ הקורא במלעיל משנה משמעות.

⁸ הטעם כאן נקרא מתיגה זקף הוא מורכב מ"מקל" או אזלא בהברה הראשונה וזקף במקום הטעם (יש כינויים אחרים כמו "מקל" או "דרבן").

⁹ ישנם מנהגים אחרים [כמו בקרב התוניסאים היום] הנוהגים לקרוא את שתי מערכות הטעמים אך אין זה שונה מטעם עליון ותחתון הנוהגים בעשרת הדברות

הפטרה עובדיה א-כא:

ג הַשִּׁיָּאָדָּ: בַּשִּׁי"ן יִמְנִית

ה אִם-שְׂוֹדְדֵי לַיְלָה: טַעַם נִסּוּג אַחֹר לִשִּׁי"ן, הַדְּלִ"ת אַחֲרֶיהָ בְּשׂוֹא נַע"ו.¹⁰ הַלּוֹא יִשְׁאִירוּ עַלְלוֹת: טַעַם

טַפְחָא בְּתִיבַת הַלּוֹא

ט יִבְרַת-אַיִשׁ: גַּעִיה בַּכ"ף

י יִנְכַרְתָּ: מַלְעִיל

יא עֲמִדָּךְ: הַמ"ם בַּגַּעִיָּא וּבַקִּמְץ רַחֵב, הַדְּלִ"ת בְּשׂוֹא נַע

יב וְאַל-תֵּרָא: בַּמַּלְעִיל. נְכַרְוּ: הַנּו"ן בַּקִּמְץ קֶטַן

טו יַעֲשֶׂה לָךְ: טַעַם נִסּוּג אַחֹר לִעִי"ן

טז וְלָעוּ: הַטַּעַם בַּעִי"ן מַלְרַע.

יז וְהָיָה קֹדֶשׁ: טַעַם נִסּוּג אַחֹר לַה"א הַרְאֻשׁוֹנָה

כ צִרְפָּת: הַצַּד"י בַּקִּמְץ רַחֵב, הַקְּרִיאָה צוֹרֶפֶת מוֹטְעִית, הַרִ"שׁ בְּשׂוֹא נַע. יִרְשׁוּ: הַיּוֹ"ד בַּגַּעִיָּא-מִתַּגּ וּבַחִירֵק

מִלֵּא"ו וְהַרִ"שׁ בְּשׂוֹא נַע

רֵאשׁוֹן שֶׁל וִישׁב:

לז ג כִּי-בֶן-זְקֵנִים הוּא לּוֹ: יֵשׁ לְהַקְפִּיד עַל מְקוֹם הַטַּפְחָא בְּתִיבָה הוּא¹². וַעֲשֶׂה לּוֹ: הַטַּעַם נִסּוּג לִעִי"ן,

מַלְעִיל

לז ד שְׁנֵי בַּמִּנְחַת שַׁבַּת

לז ז מְאֻלְמִים: לַמ"ד דְּגוּשָׁה וּבְשׂוֹא נַע וַתִּשְׁתַּחֲוֶינָה לְאַלְמָתִי:

לז ח שְׁלִישֵׁי בַּמִּנְחַת שַׁבַּת

לז יא וְאַבְיוֹ שָׁמַר אֶת-הַדְּבָר:

זרע שמשון. וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום. במדרש (ב"ר עה ד) אמר רב חמא בר חנינא, הגר שפחת שרה נזדמנו לה חמשה מלאכים, זה שהוא אוהבו של בית על אחת כמה וכמה. אליעזר עבדו של בית נזדמנו לו כמה וכמה מלאכים, זה שהוא אוהבו של בית על אחת כמה וכמה, ע"כ. ולבאורה קשה מדוע הוצרך רב חמא להביא ראיה גם מהגר וגם מאליעזר, ולא היה די להוכיח מאחד מהם. וי"ל, שכשנתבונן נמצא שאינו דומה ענין המלאכים שבאו להגר, למלאכים שבאו לאליעזר, דאצל כל אחד היה תפקיד אחר, דהנה ענין המלאכים שנשלחו להגר היה כדי לפייס דעתה שלא תהיה עלובה מאת שרה, ואף שגם היא חטאה כנגד שרה, מ"מ נשלחו מלאכים אליה להפיס דעתה, וכמו שמצינו (ב"ר ס יד) שישבה הגר על הבאר וביקשה רבש"ע ראה בעלבוני. ומכך שנשלחו מלאכים להגר לפייס דעתה, למד רב חמא בקל וחומר שבדאי שלח ה' מלאכים גם ליעקב שלא חטא כלל כנגד עשו אחיו, שהרי לקח את הברכות בציווי אמו, ונתכוון לשם שמים שלא יהיה הרשע עומד ומקריב לפני ה', וממילא אין ספק שישלח ה' מלאכים אליו שישתמש בהם לשלחם לעשו, להינצל ממנו שלא יוסיף לרדוף אותו ולעלוב בו, ויוכל יעקב להיות שקט¹³ בדעתו. והמלאכים

¹⁰ כך מצינינים המדקדקים הקדמונים. מכאן ששוא הדומות אחרי תנועה קטנה הוא בדרך כלל נח.
¹¹ כתיב מלא או חסר במקרא אינו משנה את דקדוק המילה, במקרה שלנו, השווא בר"ש כדן השווא הבא אחרי תנועה גדולה. הקורא בשוא נח משנה משמעות.

¹² אין לנסות "לאזן" במספר ההברות בין התיבות המוטעמות מרכא וטפחא (מאריך וטרחא)
¹³ א"ה. רגילים לנקד מלה זו שִׁקְט על משקל חִפֵץ מְכוּנָה פֶּעַל. גם ידוע האוקינוס הַשִּׁקְט. במקרא לא מצינו שקט בניקוד זה, צורת הבינוני (הוזה) של הפועל ש.ק.ט, שממנו בא התואר, הוא שוֹקֵט ובכתיב המקראי שִׁקְט. שִׁאֲנָן מוֹאֲב מְנַעֲרֵיו וְשִׁקְטָהּ הוּא אֶל שְׁמָרְיוֹ ... (ירמיהו מח, יא) ככל הנראה ניקוד שִׁקְטָהּ הוּא מוֹטְעָה וְצ' ל שִׁקְטָהּ.

שנשלחו לאליעזר באו להפוך דעתם של לבן ובתואל שלא רצו לשלוח את רבקה עבור יצחק, והיה צריך סיוע שיסכימו עם אליעזר ובכך יוכל לעשות את שליחותו במה ששלח אותו אברהם, ואף שלא היה נעשה כל כך נזק בכך שלא היו מסכימים לשלוח את רבקה עמו, היות שרבקה בעצמה היתה חפצה לילך וממילא בודאי לא היו יכולים לעכבה, כי היתה הולכת אף שלא בהסכמתם, ועוד שאף אם לא היתה באה כלל, לא היה בזה נזק גדול ליצחק, כי היה יכול למצוא אשה מבנות ענר אשכול וממרא, אעפ"כ שלח ה' מלאכים לסייע לו בשליחותו, ומכך למד רב חמא בקל וחומר שראוי יעקב למלאכים, לסייעו להפוך דעתו של עשו שיודה לו על הברכות ולא יוסיף לתבוע אותם. ולפ"ז מתיישב היטב הטעם שרב חמא הוכיח גם מהגר וגם אליעזר, כי רצה להוכיח שבאו מלאכים לשמש את יעקב בב' הענינים א) במה שדומה למה שהיה אצל הגר, שהמלאך סייע בידיה ששרה לא תעלוב אותה¹⁴, כך גם יעקב הוצרך לפעול שעשו לא יעלבנו עוד. ב) במה שדומה למה שהיה אצל אליעזר, שהמלאך סייע בידו להפוך את דעתם, כך גם אצל יעקב הוצרך להפוך דעת עשו.

הרב חיים גריינימן ז"ל. **וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מְלָאכִים... אֶל עֵשָׂו אָחִיו** כתב הרמב"ן דבעבור היות נגב ארץ ישראל על ידי אדום ואביו יושב בארץ הנגב יש לו לעבור דרך אדום או קרוב משם על כן פחד אולי ישמע עשו והקדים לשלוח אליו מלאכים לארצו. וכבר תפסוהו החכמים על זה אמרו בבראשית רבה **מִחֲזִיק בְּאֲזְנוֹ כְּלָב** (עבר מתעבר על ריב לא לו) (משלי כו, יז) וגו' אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואומר לו **כֹּה אָמַר עֲבָדְךָ יַעֲקֹב**.

וביאור הדברים שהמשילו למי שמפחד מכלב ומשום כך הוא תופס באזניו כדי להנצל ממנו, והאמת שהכלב לא רצה כלל להתגרות בו, ורק משום שתפס את אזניו גידה בעצמו את הכלב. ויש להבין מה היא התביעה על יעקב אבינו, הרי מניין לו לדעת בבירור שעשו הלך לדרכו, ואף אם רק היה לו חשש שהוא בא לקראתו הרי הי' לו להזהר.

וביאור הדברים שהיות וכל העולם מונהג כל יום בניסים גמורים בכל רגע ורגע, אלא שיש חובת ההשתדלות במה שמוכרחים לפעול, אם כן היתה כאן תביעה שכיון שהיה יכול לתלות שהיה מהלך לדרכו, אם כן מה שמשתדל מעבר לכך זו השתדלות מיותרת. וכן כתב הרמב"ן בפרשת לך על אברהם אבינו (י"ב ט) שהי' עליו תביעה במה שחשש מפני פרעה.

אתוון דאורייתא. **וַיִּרְא יַעֲקֹב מְאֹד וַיִּצַר לֹו**. כתב הרא"ם ז"ל: וייצר לו שלא יהרוג את אחרים, בב"ר יש מפרשים שמא יהרוג את עשו ויקללנו אביו, וכן מצאתי בתנחומא. אבל מהריגתן של אחרים לא היה מיצר, מפני שבא להרגך השכם להורגו כדנפקא לן מקרא ד'אִם בְּמַחְתֶּרֶת יִמְצָא הַגָּבֹהַ וְהִפָּה וְמָת אִין לֹו דְמִים (שמות כב, א) לפי שבא על עסקי נפשות, שיודע שאם תמצאנו חותר לא תעמיד עצמך מלהציל ממונך, והוא בא לדעת כן שיקום עליך ויהרגך, לפיכך אמרה תורה השכם אתה והרגהו, עכ"ל. וקצת קשה, דהא האי קרא ד'אִם בְּמַחְתֶּרֶת יִמְצָא הַגָּבֹהַ', בפרשת משפטים כתיב, ולישראל נאמר, וא"כ מנא ליה דגם בבן נח אמרינן הבא להרגך השכם להורגו, הרי שפיכות דמים הוא מז' מצות דבני נח. ואי נימא דהאבות יצאו מכלל בן נח גם להקל, ניחא. ועוד נראה, דהאי מילתא דהבא להרגך השכם להורגו נוהג ודאי גם בבני נח, כיון שגם הסברא החיצונה מחייבת כן, דחייך קודמין לחיי חבירך, ואין לו להניח להרוג את עצמו מן הבא להורגו אם יכול להציל את עצמו במיתת הבא להורגו. והא דבעינן קרא דבמחותרת, היינו רק לאשמעינן דבא במחותרת מחשיב בא להרוג שכוונתו להרוג, ומצינו כזה שהכתוב משמיענו דעת האדם (ע"י תוס' פסחים צ. ד"ה החייה). ואם שהוא סברא דחזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו, והאי מימר אמר אי אזלינא קאי לאפאי כו', ואי קאי לאפאי קטלינא ליה, עם כל זה יש לומר דאין הסברא ברורה כל כך, ובא הכתוב להשמיענו שהסברא אמיתית, וכמו שמצינו כמה פעמים בגמ' 'איבעית אימא קרא, איבעית אימא סברא', אבל גוף הדין דהבא להרגך השכם להורגו, נראה פשוט דנוהג גם בבני נח. ונזכרתי דכן מפורש בתוס' (ע"י י: דהבא להורגך השכם להורגו נוהג בבני נח).

¹⁴ **א"י**. הגר בגלל הריזון התנשאה על שרה ונתחצפה כנגדה. שרה העמידה אותה במקומה בהעבדה אותה עבודות קשות ולפי חז"ל גם גרמה להפלת התינוק, הגר בתגובה ברחה משרה. המלאך יעץ לה לשוב אל שרה למרות העיני, והבטיח לה בן (לפי חז"ל הריזון חדש בן קיימא; ולפי פשוטו של מקרא בְּרָכָה שְׂתֵלֵד) פרא אדם... לא מצינו שהבטיח לה ששרה לא תעלוב בה. ולא הפך את דעתה של שרה. ובבוא היום גירשה שרה ע"י אברהם את האם והבן גם יחד!

הרב אליעזר פולאייס נר"ו. **קִטְנֵי מְכַל הַחֲסָדִים וּמְכַל הָאֱמֶת**, פרש"י נתמעטו זכויותי ע"י החסדים והאמת שעשית עמי, והרמב"ן פירש דר"ל כי קטון הוא מהיותו ראוי לכל החסדים שעשה עמו, ואונקלוס תרגם זעירן זכוותי, וזה כפרש"י, שוב העירוני דשפיר יש לישבו כפי הרמב"ן לפי שקטנות האדם מקטנת זכויותיו.

מכל החסדים ומכל האמת ת"א מכל חסדין ומכל טבוון, וצ"ע מה ענין טובה לאמת, ובפ' כי תשא נתק' במה שנמנה אמת בהדי י"ג מדות של רחמים, הא אמת אינו ענין לרחמים אלא עיקר הדין, ונתבאר שם דיש ב' בחינות באמת, דאפשר לדון את האדם כפי מעשיו בבחינת יקוב הדין את ההר ולחייבו אם לא עמד בנסיון, ואפשר להטות דינו לטוב מחמת קושי הנסיון אף דלפום האמת יכול היה לעמוד בו אם היה מתגבר בכל כוחותיו, וזה אינו ענין לסתם רחמים שהם לפני משורת הדין אלא הם רחמים שהם בכלל הדין, וזהו מה שנמנה בי"ג מדות, וכן פי' רבינו בחיי שם, [מיהו שאר מפרשים לא פירשו שם כן], ובוזה יש לפרש דברי אונקלוס כאן שתרגם אמת בלשון טובה דר"ל הטוב שבאמת דהיינו החסד שבאמת,

מכל החסדים ומכל האמת, ת"א מכל חסדין ומכל טבוון, בעלמא מתרגם חסד ואמת טיבו וקשוט, וצ"ע למה שינה כאן, וכבר תמה ע"ז הרמב"ן ז"ל, ועיי"ש מה שביאר, וע"ע בפ"י רבותינו בעלי התוספות, ורבינו בחיי פי' בע"א, והנה לא ביאר הרמב"ן אלא מה שתרגם אמת טבוון, אבל לא ביאר למה תרגם חסד חסדין ולא תרגם טבוון, אך לפי שתרגם אמת טבוון הוכרח לתרגם תיבת חסד כלשון המקרא וכדרכו שלא לכפול הלשון.

ילקוט סופר. **כִּי יֵרָא אֲנֹכִי אִתּוֹ מִן יְבוּא הַבְּנִים אִם עַל בְּנִים.**

איתא במדרש ואתה אמרת לא תקח האם על הבנים (דברים כב, ו). ונראה לפרש דהנה כתיב ירבים מכאובים לרשע והבוטח ביי חסד יסובבנו (תהלים לב, י), ופירש דודי הגה"צ ר' יעקב שלום סופר זצ"ל, דיש מכאובים לצדיק כמו לרשע, רק הבוטח בה', מקבל המכאובים באהבה, כי יודע שהכל מה' לטובתו, ולכן חסד יסובבנו'. עכ"ד. אמנם כל זה שייך לומר רק לגבי צער וסבל עצמו, אבל מצינו הצער של הצדיקים כשהיה צער אצל בניהם, וכפי שאמרו ז"ל נתיירא אברהם שיבואו יסורין ביצחק, וכן יעקב אבינו נתיירא מאד בעבור בניו דע שחלק המחנה לשתים, ואמר אִם יְבוּא עֲשׂו אֶל הַמַּחֲנֶה הָאֶחָד וְהִפְּחוּ וְהִנִּיחַ הַמַּחֲנֶה הַנְּשָׂאֵר לְפָלִיטָה, ויש להתבונן בדבר, דהנה הצדיקים מקבלים כל מה שעובר עליהם באהבה, ואילו את צער בניהם אינם יכולים לסבול, ומדוע. ונראה הטעם בזה, כי אהבת אבות לבנים איננו דבר נמשך אחר השכל והבינה שיהיה בכח האדם מפני בטחונו בה' לדחות ולהשכיחם מלבו, אלא היא אהבה הטבועה בטבע מגדלות ה', כמבואר בחובת הלבבות שער הבחינה, שהקב"ה נותן אהבה יתירה בלב יוצריו כדי שלא יכבד עליהם גידולו, וישגיחו עליו יותר ממה שישגיחו על עצמם, ויקל בעיניהם כל טרחו ועמל גידולו מרחיצה וכיוצא בהם ע"ש, ויען שהיא מפלאי פלאות ה', ואחד ממידותיו כרחם אב על בנים, לכן גם הצדיקים אשר מושלמים בכל מיני השלימות, מוטבעים באהבה זו ומרגישים בצער של בניהם. ובוזה יובן כונת המדרש, דהנה בטעם מצוה זו של 'לא תקח האם על הבנים', כתב הרמב"ם במורה נבוכים כי יש לבהמות דאגה גדולה בראותן צער בניהם, כמו לבני אדם, כי אהבת האב לבן איננו דבר הנמשך אחר השכל והדיבור, אלא הוא

מפעולת כח המחשבה המצויה בנבראים לבהמה כמו לאדם ע"ש. וזה מה שאמר יעקב 'ואתה אמרת לא תקח האם על הבנים', כדי שלא לצער בעלי חיים, מכל שכן שתחוס ותרחס עלי, ותצילנו מיד עשו 'פן יבוא והכני אם על בנים', ולא אוכל לעמוד בצער הבנים. ומטעם זה כיון שאין מרגיש הצדיק שום צער מגודל אמונתו ובטחונו, רק בצער גידול בנים, על כן כאשר ביקש יעקב לישב בשלוה בעוה"ז נתן לו הקב"ה צער של יוסף, כי רק צער זה נחשב צער לצדיקים. ועל כן הוא מעלה גדולה מה שמצינו אצל אהרן וידיים אֶהְרֹן (ויקרא י, א) בשעת מיתת נדב ואביהוא, כי היה צריך לכח גדול לשתוק מאחר שהטבע גורם להרגיש צער הבנים. ובוזה יתפרש המדרש להלן בפרשה בעת שלחם הס"מ עם יעקב וַיֵּרָא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַע בְּכַף יָרְכוֹ, ואיתא במדרש פליאה: 'בכף ירכו – זה נדב ואביהוא'. וצ"ב. ולפ"ז יבואר דשרו של עשו רצה להשטין את יעקב ולצער, אבל לא היה יכול לו, כי כל מה שיגרם ליעקב יקבל באהבה ולא יהיה לו צער, לכן זיגע בכף ירכו, הוא זרעו הנקרא 'ירך' וכלשון חז"ל 'עובר ירך אמו', ונתן עיניו בנדב ואביהוא שמתו לעיני אביהם, ושם מצא מקום לחול לצער את יעקב, וזה זתקע כף ירך יעקב'.

לב כז חזון איש. וַיֵּאמֶר שְׁלַחְנִי בִּי עֲלֵה הַשָּׁחַר פִּירֵשׁ רִשִׁי דְצִרְיָךְ אֲנִי לוֹמֵר שִׁירָה בְּיוֹם. מש"כ דשרו של עשו הוא ממונה לומר שירה בכל יום בעלות השחר, יעוין חולין צא ב דמיום שנברא לא אמר שירה ואינו ענין להמלאכים המתחלקים למשמרות, שהם מלאכים מיוחדים שנבראו לכך אבל יש עוד מלאכים לתעודות ידועות, ושר של עשו הוא מלאך פרטי וזה הפעם שזכה לומר שירה ביום, ובעוד לילה לא היה עדיין רשאי לכך ויום בבחינה זו הוא מעמוד השחר, אבל אינו ענין למשמרות. (אור"ח שלהי סי' י"ג)

מלאכי המשמרות הן מלאכים מסוימים ממונים על כך, ואין שר של עשיו ביניהם, ומיום שנברא לא אמר שירה כדאמר חולין צ"א ב, וניתן לו רשות לומר שירה ביום כשעלה עמוד השחר. (קוב"א קפ"ה)

לב כט הרב יעקב לויפר נר"ו. וַיֵּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאמֶר עוֹד שָׁמַךְ בִּי אִם יִשְׂרָאֵל בִּי שְׁרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעַם אֲנָשִׁים וְתוֹכֵל.

מקובל שהשם 'פלסטין' ככינויה של ארץ ישראל¹⁵ התגלגל ביוונית מהשם 'פלישתים' ביוונית. בשם 'פלסטיני' מכונים הפלישתים בכתבי יוסף בן מתתיהו. ישנה סברא ידועה שהשם הזה הודבק לארץ ישראל על ידי הרומאים לאחר החורבן, כדי להשכיח את השם 'יהודה' שהיה נקרא בפי הרומאים 'יודיאה'.

אמנם התגלו מספר מקורות קדומים לכינוש הרומאי, ובהם כבר מוזכר השם 'פלסטין' ככינויה של כל הארץ, ולא רק האזור של ערי פלשת הנמצא בדרום מערב הארץ. נמצא אפוא שלא הרומאים המציאו את הכינוי הזה.

סברא מעניינת מאוד מובאת בספר 'שמות מקומות קדומים בארץ ישראל' של ר' פרופ' יואל אליצור (עמ' 30 ושם הערה 2) השם 'פליסטין' ביוונית (Παλαιστίνη) דומה מאוד לכינוי 'פליסטס' (Παλαιστή) שפירושו ביוונית 'מתאבק' 'מתגושש'. יתכן לפי זה שהיוונים שמעו ממקור יהודי את הסיפור על מאבק יעקב והמלאך, וכי השם 'ישראל' הוא על שם 'פִּי שְׁרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים וְתוֹכֵל' ותרגמו זאת לשפתם שלהם, נמצא שהשם 'פלסטין' הוא תרגום ליוונית של משמעות המילה 'ישראל'.

לב לג הרב יהושוע גריינימן נר"ו. עַל כֵּן לֹא יֵאָכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גֵּיד הַנֶּשֶׁחַ איכא למאן דאמר בגמרא דאין בגידין בנותן טעם וגזירת הכתוב הוא דחייב עליה, אף דעין בעלמא הוא, ופליגי אחרונים ז"ל אם בישלו בדבר מר אם חייב דבלאו הכי לאו בר אכילה הוא, או דלמא פטור ככל איסורי מאכלות, וכן אם אכלם בכדי אכילת פרס אם חייב, או דילמא דוקא בבת אחת, דלאו אכילה מיקרי, עיי' מג"ח מה שהביא מהפמ"ג וחי' הגרע"א חולין ק"ג ועוד, וכן כל מידי דלאו בר אכילה כגון חרצנים לניזר, ושאור בפסח וכן עצים וקטורת ולבונה דחייבין עליהן משום טומאה, ועוד כיו"ב, וכן תנן מעילה י' דקטרת ולבונה חייבין עליהן, ועיי"ש בקמאי דמבואר דשיעורן בכדי

¹⁵ כמו למשל בבראשית רבה (צא, ו): וַיְהִי רָעַב כָּל הָאָרְצוֹת (בראשית מא, טו). בשלש ארצות בפוקיא ובערביא ובפלסטין. א"ה. מעניין למדיי שמלה זו מופיעה במדרש ולא במקורות היסטוריונים עוינים.

אכילת פרס, ורהיטת דבריהם דאף למ"ד אין בגידין בנותן טעם, ועיי"ש בחידושי הרמב"ן לחולין ק"א, ובמק"א נתבאר דחומץ ביום הכיפורים דבעינן שישה הרבה לחייבו חטאת כמש"כ תר"י ורי"ו והגר"א, דהתם יש לומר דבעי בבת אחת ויש אומרים דבגיד הנשה דוקא אם תיבלו במיני מתיקה חייב, ואכמ"ל.

אמר המעתיק אעתיק כאן לשון החינוך בענין אכילת גיד הנשה – האי "לא יאכלו" לא נאמר על דרך סיפור, כלומר מפני שאירע דבר זה באב, נמנעים הבנים מלאכול אותו הגיד, אלא אזהרת השם יתברך שלא יאכלוהו. משרשי מצוה זו כדי שתהיה רמז לישראל, שאע"פ שישבלו צרות רבות בגליות מיד העמים ומיד בני עשוי, יהיו בטוחים שלא יאבדו, אלא לעולם יעמוד זרעם ושם, ויבוא להם גואל ויגאלם מיד צר, ובזכרם תמיד ענין זה על יד המצוה שתהיה לזכרון, יעמדו באמונתם ובצדקתם לעולם, ורמז זה הוא, לפי שאותו מלאך שנלחם עם יעקב אבינו, שבא בקבלה שהיה שרו של עשוי, רצה לעקרו ליעקב מן העולם, הוא זרעו ולא יכול לו, וציערו בנגיעת הירך, וכן זרע עשוי מצער לזרע יעקב, ולבסוף תהיה להם תשועה מהם, וכמו שמצינו באב שזרחה לו השמש, לְרַפְּאוֹתָ וְנוֹשַׁעַ מִן הַצַּעַר, כִּן יִזְרַח לָנוּ הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁל מֹשֶׁה וְיִרְפְּאוּנוּ מִצַּעְרֵנוּ וְיִגְאֲלוּנוּ בְּמַהְרָה בְּיָמֵינוּ אָמֵן, ע"כ.

[בספר תולדות אדם על תולדות הגר"י מוולאזין ז"ל כתב דמצודת הטעות פרוסה על הכל וכו', והביא דוגמא שהפלתי [ר' יונתן אייבשיץ ז"ל] כתב להשיב על מי שטען דגיד הנשה אינו זה שאנו אוסרין אותו, וגיד אחר הוא, דהרי כתב הסמ"ק שנוהג הוא אף בנקיבות, והרי גיד הנשה של הטוען אינו נמצא בנקיבות, ותמהו האחרונים על זה עיין חת"ס ועוד אחרונים מה שטרחו ליישב דהרי גברא רבה אמר מילתא לא תחילו עליה דמה שכתב הסמ"ק נקיבות ר"ל דנשים נמי אסורות בזה, והנה כהיום נמצא הפלתי דפוס ראשון, במדינת היס, וכתוב על הספר ששייך להגר"י אייבשיץ, ורבים סברו שהיה שייך לבעל התומים [הספר על חושן משפט נראה 'אורים ותומים' ומכונה 'תומים' והספר על יורה דעה נקרא 'פְּרָתֵי וּפְלָתֵי' לפי דרשת חז"ל שהכרתי הפלתי של דויד המלך היו אורים ותומים] עצמו, והוא הגיה בגי' ספרו, וכעת נתברר שלא היה אלא של בן אחיו ששמו כשמו¹⁶, והנה הוא כתב בגי' הפלתי שלו שיש כאן ט"ס, וצ"ל סה"נ, והוא ר"ת ס'פר ה'לכות נ'יקור ק'טן, קדמון, ושם כתוב שנוהג בבהמה נקבה, והמדפיס כתב בטעות סמ"ק.

דפי פרשת השבוע בר-אילן וישלח פב (עיקר המאמר נעוץ בפרשת ויצא)

רחל אימנו

ד"ר גבריאל ח' כהן לימד משך שנים רבות במחלקה לתנ"ך של אוניברסיטת בר-אילן וגם שימש מנהל מכון גולד להכשרת מורות מחו"ל להוראה בחינוך היהודי בגולה. מאמר זה מוקדש לזכרה הטוב של אמי מרת רייצה רחל (לבית גלבסקי) אשת א"מ מוה"ר ד"ר מרדכי מרכוס כהן זצ"ל.

בפרשתנו אנו נפרדים מרחל אימנו, שנפטרה לאחר לידת בנימין. בדברנו על רחל כדאי לזכור, ששתי אימהות היו שנים רבות עקרות עד שזכו ללידה אחת (שרה ורבקה), ואילו אם שלישית (לאה) ילדה ששה בנים, אך משום מה רק רחל זכתה לתואר "אימנו" במסורת היהודית לדורותיה. במאמרנו זה נעקוב אחרי חיייה הסוערים של אימנו רחל, וגם נעמוד בקצרה על המקום המיוחד שזכתה לו בתודעה היהודית לדורותיה.

נישואי יעקב עם לאה ורחל

כשהגיע יעקב לחרן ושאל את אנשי המקום על משפחתו של לבן, הם השיבו ששלום לו, "וְהָיָה רָחֵל בְּתוֹךְ בָּאָה עִם הַצֹּאֵן" (בר' כט:ו). המפגש עם רחל הפיח ביעקב כוחות גדולים והוא הרים לבדו את האבן, שבדרך כלל היה צורך ברועים רבים כדי לגלול אותה. רק אז הוא התפנה להבין את תחושתו האישית כלפי רחל, והוא הסביר לה בפירוט רב את הקשר המשפחתי ביניהם; הוא בן רבקה, ועל כן אחיין לאביה לבן.

רחל, המתוארת בפרק זה כבעלת פעלתנות רבה, רצה לאביה כדי לספר על בואו של הקרוב, האורח.

רחל בולטת ביופייה (גם יפת תואר וגם יפת מראה). נראה שיעקב מוקסם מאישיותה המוחצנת של רחל ומיופייה, מה גם שעד לשלב זה בחייו היה אדם מופנם ("אִישׁ תָּם יָשֵׁב אֲהָלִים" ובר' כה:כז). "וַיֵּאָהֱב יַעֲקֹב אֶת רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבֹדָךְ שִׁבְעַת שָׁנִים בְּרָחֵל בְּתַד הַקְּטָנָה". אהבתו של יעקב לרחל גדולה, והפועל "אהב" חוזר בפרק שלוש פעמים. בעבודה קשה יעקב "רוכש" את רחל, ולאחר שבע שנים הוא דורש שתינתן לו: "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל לָבֵן הֲבָה אֶת אִשְׁתִּי כִּי מְלֵאָה יָמִי וְאֲבֹאָה אֵלֶיךָ". לבן אכן מכין את משתה הנישואין, אלא שהוא מחליף את הכלה: "וַיְהִי בְעָרֵב וַיִּקַּח אֶת לָאָה בְתוֹךְ וַיָּבֵא אֶתָּה אֵלָיו".

אין לנו כל עדות ישירה על תגובותיהן של רחל ולאה למעשה המרמה של אביהן, ורבים מדרשי האגדה המנסים למלא את החלל הספרותי הזה.

¹⁶ מזכיר את האמרה שלא שקספיר כתב את יצירותיו אלא בן דוד ששמו גם הוא היה שקספיר...

ה"בעלות" של אב על בנותיו באה לידי ביטוי בולט בפרשת בנות לבן. לאחר שהחליף את בנותיו בליל הכלולות ורימה את יעקב, לבן מציע ליעקב עסקה נוספת שבזכותה יזכה גם ברחל, מייד עם סיום שבעת ימי המשתה ללאה. התמורה מצד יעקב: שבע שנים נוספות של עבודה בשירות לבן. יעקב הסכים, וכך, תוך ימים אחדים נשא את שתי האחיות לנשים. לכל אחת מהן ניתנה שפחה – זלפה ללאה ובלהה לרחל. הכתוב מעיר מפורשות, שגם לאחר נישואיהם נשארה רחל אהבתו הגדולה של יעקב: "וַיֵּאָהֶב גַּם אֶת רַחֵל מִלְאָה".

לידת הבנים

בשנים הראשונות נולדים ארבעה בנים – כולם ללאה, והילדים זוכים לשמות המבליטים את רצונה העז של לאה לזכות בתשומת לב ובאהבה מצד יעקב בעלה.

ראובן – "כִּי רָאָה ה' בְּעֵינָי כִּי עָתָה יֵאָהֲבֵנִי אִישִׁי" (שם:לב).

שמעון – "כִּי שָׁמַע ה' כִּי שָׁנוּאָה אֲנֹכִי" (שם:לג).

לוי – "עָתָה תִּפְעַם יְיָ אִישִׁי אֵלַי" (שם:לד).

יהודה – "תִּפְעַם אֹדָה אֶת ה'" (שם:לה).

בה בשעה שלאה מנסה לרכוש את אהבת בעלה באמצעות הבנים שילדה לו, מתגברות ברחל תחושות של קנאה לאחותה. מסתבר שכל אחת מהאחיות רוצה מה שאין לה; רחל – אימהות ולאה – את אהבת יעקב. בייאווה רחל דורשת מבעלה לעזור לה: "הֲבָה לִי בָנִים וְאִם אֵין מִתָּה אֲנֹכִי" (בר' לא:א). תקיפות הבקשה של רחל וסגנון דבריה מעידים על צער נפשה, אך יעקב אינו מקבל בקשה שכזו, ואף כועס עליה.

רחל, בעלת היוזמה, מבינה שבשלב זה של חייה אינה יכולה להגיע לאימהות, ועל כן היא הולכת בדרכה של שרה ומבקשת להיבנות משפחתה בלהה.

"להיבנות" – תרתי משמע: לאמץ את בן השפחה שנולד מבעלה, ואולי בזכות זה גם להרות בעצמה (כפי שקרה לשרה). ואכן, בלהה יולדת שני בנים:

דן – "דָּנְנִי אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע בְּקוֹלִי" (בר' לו:ו).

נפתלי – "נִפְתַּלְתִּי אֱלֹהִים נִפְתַּלְתִּי עִם אֲחֹתִי גַם יָכַלְתִּי" (שם:ח).

בנתינת השמות לידי בלהה רחל נותנת ביטוי גם לצער עקרותה.

המתח בין לאה ורחל, שתי אחיות הנשואות לאותו בעל והן צרות אחת לחברתה, ממשיך למלא את חייהן, וברגעים מסוימים הוא מתגלה בכל חריפותו. כך ראובן מביא דודאים ללאה אימו, ורחל, הזקוקה לאהבת בן, מבקשת מלאה מהדודאים. אך לאה מסרבת במרירות: "הֲמַעַט קָחְתָּ אֶת אִישִׁי וְלָקַחְתָּ גַּם אֶת דּוּדָאֵי בְנִי" (שם:טו).

לשם קבלת הדודאים רחל מוכנה אפילו 'להשכיר' את אהבת בעלה – והרי זה מה שיש לה ואין ללאה – והיא מציעה ביוזמתה: "לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דּוּדָאֵי בְנֵךְ" (שם:טז). ואכן בערב, כשיעקב בא מן השדה, לאה באה לקראתו ואומרת: "אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׁכַר שְׂכָרְתִּיךָ דּוּדָאֵי בְנִי" (שם:טז).

יעקב, השבוי במתח שבין שתי האחיות – נשיו, עושה כרצונה, והכתוב אומר שאלוהים שמע את לאה והיא ילדה ליעקב בן נוסף. השם 'יששכר' שניתן לו מזכיר לנו כמובן את הלשון של 'שָׁכַר שְׂכָרְתִּיךָ' (שם:טז). לאחר מכן נולד בן נוסף ונקרא שמו זבולון. גם כאן, שמות הבנים שניתנו על ידי לאה מתקשרים שוב למאבקה על אהבת בעלה.

לבסוף רחל זוכה להיריון. לידת בנה של רחל הוא אירוע משמעותי מאוד מבחינות רבות, ועובדה זו באה לידי ביטוי גם בכך שהאם נותנת שני מדרשים שונים לשם שבחרה לילד. בניגוד לשמות שבחרה לאה, שני הפירושים לשמות שנתנה רחל קשורים בה עצמה, ואינם מתייחסים לקשריה עם יעקב: "אָסַף אֱלֹהִים אֶת חֲרַפְתִּי" ו"יִסַּף ה' לִי בֵן אַחֲרָי" (שם:כג-כד).

בכך מסתיימת (בשלב זה) הדרמה המשפחתית בתוך ביתו של יעקב, ועינינו נשואות להמשך קורות המשפחה בדרכה לארץ כנען.

עזיבת יעקב לארץ ישראל

יעקב מתכוון לעזוב את בית לבן. לאחר שהתעשר הוא מרגיש שהן לבן והן בניו אינם מתייחסים אליו כבימים עברו, והאווירה במשפחה הגדולה נעשית עכורה. אז ה' פונה אל יעקב ומאיץ בו לשוב אל ארץ אבותיו, ומבטיח לו להיות עימו. לפני הצעד הגדול יעקב מחליט להיוועץ בנשותיו, בנות לבן, שהרי עליהן לעזוב את מולדתן ובית אביהן. הפנייה של יעקב אל נשותיו ותגובותיהן משמעותיות למעמדן של לאה ורחל.

וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרַחֵל וְלֵילָה הַשְּׂדֵה אֵל צִאנּוֹ (בר' לא:ד); וַתַּעַן רַחֵל וַלֵּאמֹר וַתֹּאמְרֶנָּה לֹא (שם:יד).

נאמנותן המלאה של שתי האחיות נתונה ליעקב, אך פנייתו היא קודם כול לרחל. גם במתן התשובה מודגש שרחל היא הדוברת הראשית. דמותה היוזמת של רחל בולטת גם בשלב זה של חייהן. מעשה גניבת התרפים על ידי רחל מעיד אף הוא על יוזמה והעזה. תהיינה סיבות הגניבה אשר תהיינה – כל מפרש ודרכו בנושא – רחל פועלת כאן שוב בתושייה ובתחכום.

המתח בין נשות יעקב דעך במידה מסוימת בעקבות ההליכה המשותפת לארץ כנען. ברם, החיבה היתרה שיש בליבו של יעקב לרחל באה שוב לידי ביטוי בשעה שהוא עורך את המחנות לקראת המפגש עם עשיו, ומבקש להגן עליה במיוחד:

וַיִּשֶׂם אֶת הַשְּׂפָחוֹת וְאֶת יְלִדֵיהֶן רֵאשֵׁנָה וְאֶת לֵאָה וְיְלִדֵיהָ אַחֲרָיִם וְאֶת רָחֵל וְאֶת יוֹסֵף אַחֲרָיִם (בר' לג:ב).

לאחר תלאות שונות בדרך מבית אל, רחל עומדת ללדת:

וַתֵּלֶד רָחֵל וַתִּקְשֶׁ בְּלִדְתָּהּ. וַיְהִי בְּהִקְשָׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ הַמַּיִלְדָּת אֵל תִּירָאֵי כִּי גַם זֶה לָךְ בֶּן. וַיְהִי בְצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מָתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא לוֹ בְּנִימִן (בר' לה:טז-יח).

לרחל נולד בן שני, אך היא נפטרה במהלך הלידה. היא עוד הספיקה לתת שם לילד: "בן אונני", שם בעל משמעות כפולה: און ככוח, ואון כצער, ושוב השם קשור לחוויותיה האישיות של רחל. אך אבי הילד קרא לבנו, היחיד שנולד בארץ ישראל, בנימין.

עם לידת הבן השני הגיעו חיי רחל לסיכומם, והיא נקברה סמוך למקום פטירתה: "וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֶר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הוּא בֵּית לְחָם" (שם:ט).

רחל, הרעיה שכל חייה זכתה לאהבה יתרה מבעלה, קבורה לבדה על אם הדרך. לאה, לעומת זאת, שכל חייה היו מימוש האימהות, נשארה סמוכה לבעלה גם בהמשך חייו וגם לאחר מותו. יעקב אף מצווה את בניו לקבור אותו ליד לאה בקבר האבות.

רחל אימנו

ראינו, אם כן, שלפי הכתובים רחל היא בעלת ייחודיות מרשימה; היא מזהירה ביופייה, מחוננת ביוזמתיות מקורית ויצירתית, היא אהבת חייו של יעקב ואשת סודו, אך מעל הכול היא נותנת ביטוי חזק לסבל עקרותה, ולוחמת מלחמה בלתי נלאית כדי לזכות באימהות. אולי משום כך, בספרי הנ"ך ובספרות היהודית המאוחרת מודגש שרחל העקרה נהפכה לאם האולטימטיבית של עם ישראל. כאמור, רבות מאימותינו היו תקופה ארוכה עקרות, עד שיכלו ללדת את דור ההמשך, אך רק בקשר לרחל מתקשר מוטיב המוות הן לעקרותה ("ואם אין מתה אנכי") והן ללידה ("ותקש בלידתה").

כבר ירמיהו הנביא מתאר את רחל, הקבורה על אם הדרך, כאם המבכה על בניה:

כֹּה אָמַר ה' קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל בְּנֵיהָ מֵאַנְחָה לְהִנָּחַם עַל בְּנֵיהָ כִּי אֵינֶנּוּ. כֹּה אָמַר ה' מִנְעֵי קוֹלָךְ מִבְּכִי וְעֵינַיִךְ מִדִּמְעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לְפַעֲלֹתָי נָאִם ה' וְשָׁבוּ מֵאַרְצָא אוֹיֵב. וַיֵּשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרֵיתָי נָאִם ה' וְשָׁבוּ בָנִים לְגְבוּלָם" (לא:יד-טז).

גם במגילת רות נזכרת רחל (לפני לאה) כאם הממשיכה את שלשלת הדורות בעם ישראל: "וַיִּתֵּן ה' אֶת הָאִשָּׁה הַבְּיָאָה אֵל בֵּיתָי וְכִלְיָהָ אֲשֶׁר בָּנּוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל" (רות ד:יא), ועד היום רחל מסמלת את האם היהודייה.

בירושלים ובערים אחרות ישנם רחובות על שם האימהות, אבל רק רחוב אחד בעיקר זכה בתואר נוסף, המוקדש לזכרה של רחל אימנו...¹⁷

לה ו חוון איש. וַיָּבֵא יַעֲקֹב לְזֶה אֲשֶׁר בְּאַרְצָא בְּנֵעַן הוּא בֵּית אֵל הוּא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ שְׁתֵּי בֵּית אֵל הוּן, קְרוּבִים זֶה אֶצֶל זֶה, אַחַת שֶׁהִיָּתָה שְׁמָה לּוֹז לְרֵאשֻׁנָה וְהִיא הִיָּתָה בְּחִלְקוֹ שֶׁל אַפְרַיִם כְּדַכְתִּיב שׁוֹפְטִים א' כ"ג, וְאַחַת בְּחִלְקוֹ שֶׁל בְּנִימִין וְהִיא הִסְמוּכָה לְעֵי, וְכַמְשׁ"כ רש"י יְהוֹשֻׁעַ י"ח י"ג, וְשִׁתִּיָּהֵן בְּמִזְרַח נֶגֶד הַיַּרְדֵּן, וּבֵית אֵל הַמְּזוּכָר מְלָכִים א יב כֵּט הֵינּוּ הִסְמוּכָה לְעֵי שִׁירְבַעִם מִשְׁבַּט אַפְרַיִם, אֲבָל בְּנִימִין הִיָּה עִם רַחֲבַעִם. (שְׁבִיעִית ס"ג ג' ס"ק כ"ז)

הפטרת וישלח

הרב גור-אריה צור נר"ו. חוון עֲבָדִיָּה כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לְאָדוּם שְׁמוּעָה שְׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָה וְעִיר בְּגוֹיִם שְׁלַח קוֹמּוֹ וְנִקְוָמָה עָלֶיהָ לְפִלְחָמָה:

פִּירֵשׁ רש"י: חוון עֲבָדִיָּה. כּוּמֵי שְׁנָא עֲוֹבְדִיָּה [שְׁנִיבֵא] לְאָדוּם וְלֹא נִיבֵא נְבוּאָה אַחֲרַת אִמְרוּ חֲכָמִים עֲוֹבְדִיָּה גֵר אֲדוּמִי הִיָּה. אִמְרוּ הַקְּב"ה: מוּהֵם וּבְהֵם אֲבִיָּא עֲלֵיהֶם, יְבוּא עֲוֹבְדִיָּה שְׁדֵר בֵּין שְׁנֵי רַשְׁעִים אַחֲבָב וְאִיזְבַּל וְלֹא לְמוֹד מִמְעַשְׂיהֶם וּפְרַע מַעֲשׂוֹ הַרְשַׁע שְׁדֵר בֵּין שְׁנֵי צְדִיקִים יִצְחָק וְרַבְקָה וְלֹא לְמוֹד מִמְעַשְׂיהֶם.

וּמִפְרֵשׁ הַמְּלַבִּי"ם בְּהַקְדַּמְתוֹ לְדַבְרֵי הַנְּבִיא: חוון עֲוֹבְדִיָּה לְאָדוּם הִנָּה אֲדוּם הִרְעוּ לְיִשְׂרָאֵל בְּחֹרְבֵן בֵּית רֵאשׁוֹן, שְׁאֵז שְׁמֹחוּ עַל מִפְּלַת יִשְׂרָאֵל וְעַל חֹרְבֵן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, אַח"כ בְּחֹרְבֵן בֵּית שְׁנֵי שְׁנַחְרְבָה ע"י הַרּוּמִיִּים שֶׁהֵם נִקְרָאוּ בְּשֵׁם אֲדוּם עַל שְׁעִיר רּוּמִי הַתִּישְׁבָה מִבְּנֵי אֲדוּם, וְעַל שְׁאֲח"כ נְתִיסְדָה אִמּוֹנַתֶם ע"י בְּנֵי אֲדוּם, וְגַם בְּנֵי אֲדוּם

¹⁷ הכינוי "רחל אימנו" נקבע בתודעה הלאומית, למרות שרובו של עם ישראל אינו נמנה על צאצאיה. לאימא רחל מוקדשים שירים רבים בעברית, בידיש ובשפות אחרות, ובהם היא מתוארת כאם המגינה על בניה האהובים.

שהכניס הורדוס בדת ישראל במילה וטבילה באו ועזרו על החורבן ונתהפכו לאויבים, ואח"כ התפשטה אמונתם הידועה ונקראו כל בעלי דתם בשם אדום, ותחתם סבלו ישראל גלות והריגות אין מספר במשך ימים רבים, ולעתיד יתאספו כל בעלי הדת ההיא [של אדום] לכבוש את א"י מיד ישמעאלים, כמבואר בנבואת יחזקאל על ענין גוג ומגוג ואז יתאספו כל בני ישמעאל אשר במזרח לנקום נקמת אחיהם, ועל זה אמר הנה שְׁמוּעָה שְׁמֵעוּ, רצונו לומר אני [עובדיה] ויתר הנביאים כי כמה נביאים נבאו על מפלת אדום מֵאֵת יְהוָה, שהודיע זה בנבואה, וגם וְצִיר בְּגוֹיִם שָׁלַח, הם השלוחים שילכו בין הישמעאלים שיזרזו זה את זה לאמר קוּמוּ וְנִקְוֵמָה עֲלֵיהֶּ [על אדום] לְמַלְחָמָה: ומכאן ואילך מוכיח הנביא עובדיה את עשו הוא אדום על מידותיו הרעות והמושחתות, אשר בעטיין תבוא עליהם מפלתן ביד יעקב ובניו.

ויש לשאול, והרי ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל להחזירן למוטב, כמבואר במסכת מגילה [יד.], ואילו בנביא עובדיה מבואר שכביכול מוכיח הוא לאדום ולא לישראל. ומה לכאורה יש לישראל חפץ בתוכחת הנביא לאדום.

ולעומקו של מקרא יש לומר, מאחר ותלה הכתוב ברכתו של עשו בברכתו של יעקב, כנאמר על ידי יצחק לעשו [בראשית כז, מ"ז] וְעַל-חֶרְבֶּךָ תִּחְלֶה וְאֶת-אֶחֱיֶיךָ תַעֲבֹד וְהָיָה כְּאִשֶׁר תִּרְיָד וּפְרַקְתָּ עָלָיו מֵעַל צְוֹאֲרֶךָ, ופירש רש"י שם והיה כאשר תריד. לשון צער, כמו אריד בשיחי (תהלים נה, ג.), כלומר כשיעברו ישראל על התורה, ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל, אז וּפְרַקְתָּ עָלָיו מֵעַל צְוֹאֲרֶךָ, ומאחר ותלה הכתוב ברכתו של עשו בברכתו של יעקב הרי התוכחה לעשו מיועדת היא גם ליעקב. שיזהרו בני יעקב לא לעבור על התורה, שלא יתקיים בהם וּפְרַקְתָּ עָלָיו מֵעַל צְוֹאֲרֶךָ, כדי שהנבואה ורב יעבוד צעיר לא תפסק מישראל. ורב הוא עשו יעבוד תמיד צעיר הוא יעקב, ולא חלילה להיפך. שְׁנֹאמֵר וְלֹאֵם מְלֹאֵם יֵאָמֵן וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר (כה, כג) ופירש"י: לא ישוו בגדולה, כשזה קם זה נופל, וכן הוא אומר **אמלאה חרבה** (יחזקאל כו, ב.), לא נתמלאה צר אלא מחורבנה של ירושלים. ואשר על כן נתבאר כי התוכחה לעשו היא למעשה תוכחה לישראל, שייטיבו דרכיהם ותהיה להם תקומה. וזה סוד אומרים [מסכת מגילה יד.] שגדולה הסרת טבעת [של אחשוורוש ומסירתו להמון] יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להם לישראל להחזירן למוטב. שהרי המון הוא מזרע עמלק שהוא מזרע עשו, וכאשר הוא נופל הרי יש תקומה לעם מרדכי.

ומעתה תתבאר נבואת עובדיה היא התוכחה לעשו בהקשר לתקומת יעקב ובניו וכל ישראל שבכל הדורות כמבואר בפרשת וישלח:

הִנֵּה קֶטֶן וְנִתְתִּיף בְּגוֹיִם פִּירֵשׁ"י: כלפי שקראו אביו בנו הגדול ואמו [גם היא קראה לו] בנה הגדול, אמר הקב"ה לפני קטן הוא.

ובשימת לב, הדגיש הכתוב קטן כנגד קטנותי. בוא וראה מה בין עשו ליעקב. יעקב בשובו מחרן מלא כל טוב אינו שוכח כיצד הגיע לחרן בחוסר כל, ומודה להקב"ה על כל חסדיו עמו ככתוב קטנותי מפל החסדים ומפל-האמת אשר עשית את-עבדך כי במקלי עברתי את-הירדן הזה.

ואילו עשו, כאשר הגיע לכל גדולתו כביכול עם כל אלופיו כמבואר בסוף פרשת וישלח, היה צריך הקב"ה להזכיר לו על ידי הנביא מאין בא ומאין הגיע לכל הגדולה הזאת: הִנֵּה קֶטֶן וְנִתְתִּיף בְּגוֹיִם בְּזוּי אֶתָּה מֵאֵד. וכאומר בזוי היית כדכתיב בפרשת תולדות ויבז עשו את הבכורה. ובזוי אתה גם עתה, שמרוב גאותך אינך זוכר היותך מצער בראשיתך ככתוב הִנֵּה קֶטֶן וְנִתְתִּיף בְּגוֹיִם, ואשר על כן בְּזוּי אֶתָּה מֵאֵד. וכל זאת משום גאותך כאומר: וְדוֹן לִבֶּךָ הִשִּׁיאָךָ שְׁכֵנִי בְּחִגּוֹי סִלַּע מְרוֹם שִׁבְתוֹ אָמַר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרְדֵנִי אֶרֶץ: ומודיעו הנביא כי ה' משפיל גאים עדי ארץ ומגביה שפלים עדי מרום. לכן, אִם תִּגְבִּיהַ פִּנְשֶׁר וְאִם בֵּין כּוֹכְבִים שִׁים קִנְף מְשֵׁם אוֹרִידָךְ נָאִם יְהוָה, ואת יעקב שהשפיל עצמו לפני, באומר קטנותי, אותו אגביה למעלה כברכת המלאך: וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שְׁמִיךָ בִּי אִם-יִשְׂרָאֵל בִּי-שְׁרִיתָ עִם-אֱלֹהִים

ועם-אֲנָשִׁים וְתוֹכָל. וגאוותו של עשו אינה יודעת גבולות, שהרי גרוע הוא מגנבים ושוודדי לילה הלא יִגְבוּ דָּיָם ולא מעבר לכך, וכן אתה שבאת מבצרה, כנאמר על עשו: מִיָּזָה בָּא מֵאֲדוֹם חֲמוֹץ בְּגָדִים מְבֻצָּרָה, וישעיהו סג, א"ז, גרוע אתה יותר מהבְּצָרִים שנאמר בהם אם בְּצָרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יִשְׁאִירוּ עֵלְלוֹת: ואתה רוצה גם את העוללות, הם העוללים של בית יעקב, כדאמר יעקב פֶּן-יָבוֹא וְהִפְנִי אִם-עַל-בְּנָיִם. ונאמר ותהלים ת, ג"ז מִפִּי עוֹלָלִים וַיִּנְקִים יִסְדֹּתָ עַז לְמַעַן צוֹרְרִידָה, להִשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם, הוא אִישׁ צַר וְאוֹיֵב הָמָן הָרָע (אסתר ז, ו) הזה מזרעו של עשו. וכפי אשר ישבו תינוקות של בית רבן לפני מרדכי בלומדם על קמיצת העומר עת נפל המן לפניהם.

ועוד אומר הנביא אֵיךְ נִחַפְּשׁוּ עֵשׂוֹ נִבְעוּ מִצְפָּנָיו, שלא מדת עשו כמדת יעקב. שמדת יעקב היא אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֲהָלִים (בראשית כה, כז), שפיו ולבו שוים, כאומרו (מיכה ז, כ"ו) תִּתֵּן אֲמַת לְיַעֲקֹב, ואילו עשו אֵיךְ נִחַפְּשׁוּ עֵשׂוֹ נִבְעוּ מִצְפָּנָיו שהתורה גילתה מה שבצפונותיו, שאמנם נשקו ליעקב אך בצפונותיו רצה לנשכו. שעל כן נקוד על וַיִּשְׁקֶהוּ וכדפירש רש"י מברייתא דספרי (בהעלותך ס.ט.), יש שדרשו נקודות אלו לומר שלא נשקו בכל לבו (ב"ר עה, ט.). אמר רבי שמעון בן יוחאי, הלכה היא, בידוע שעשו שונא ליעקב, אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה, ונשקו בכל לבו (ב"ר שם). דייקא נמי, באותה שעה נשקו בכל לבו, מכלל שבצפונותיו שנהא נפשו ליעקב. ובאה ההלכה וגילתה את צפונותיו של עשו: הלכה היא, בידוע שעשו שונא ליעקב. ואשר על כן לאחר שלא קבל תוכחתו, מתנבא הנביא על מפלת אדום: כִּי קָרוֹב יוֹם יְהו'ה וְגו' כְּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יַעֲשֶׂה לָךְ גְּמֹלָךְ יָשׁוּב בְּרֵאשִׁיךָ: וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לְהִבָּהּ וּבֵית עֵשָׂו לְקֵשׁ וְדִלְקוּ בָהֶם וְאֶכְלוּם וְלֹא יִהְיֶה שְׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהו'ה דִּבֶּר: וכפי שהבטיחו יעקב לעשו באומרו יַעֲבֹר-נָא אֲדֹנָי לִפְנֵי עַבְדְּךָ וְאֲנִי אֶתְנַהֲלָהּ לְאִטִּי לְרִגְלֵי הַמְּלֵאכָה אֲשֶׁר-לִפְנֵי וְלִרְגְלֵי הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר-אָבָא אֶל-אֲדֹנָי שְׂעִירָה, כן גילה הנביא עובדיה אימתי יתקיימו דבריו של יעקב, לעת וְעָלוּ מוֹשָׁעִים בְּחַר צִיּוֹן לְשַׁפֵּט אֶת חַר עֵשָׂו:

תָּן לְחֶכֶם וַיְחַכְּמוּ-עִוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע שם):

<http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באתר דרשו <http://www.dirshu.co.il/?p=140390>

אם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בגושיאים לשוניים

בכתובת: info@maanelashon.org

© בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים ©